

PRÁVO DÍTĚTE ZNÁT SVŮJ PŮVOD VE SVĚTLE MEZINÁRODNÍCH ÚMLUV A NÁLEZU ÚS PL. 15/09

ONDŘEJ ŠMÍD

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Abstract in original language

Příspěvek se věnuje problematice práva dítěte znát svůj původ ve světle ustanovení mezinárodních úmluv a aktuálního vývoje judikatury Ústavního soudu ČR s důrazem na otázku popěrné lhůty manžela matky dítěte

Key words in original language

dítě, právo dítěte znát svůj původ, určování otcovství, paternitní spory

Abstract

The article is dealing with the problematic of the child right to know his origin in the light of international convention regulation and current development of Constitutional court decision. Draws attention especially to the question concerning time limit given by law for the father to deny the paternity.

Key words

child, child right to know his origin, declaration of paternity, paternity disputes

1. ÚVOD

Int Tento příspěvek je zaměřen na problematiku spojenou s přirozeným právem dítěte znát svůj původ a to především v souvislosti s právní úpravou popírání otcovství v zákoně č. 94/1963 Sb., o rodině (dále jen „ZOR“) a mezinárodních úmluvách, jimiž je Česká republika vázána v reflexi nálezu Ústavního soudu České republiky sp. zn. Pl. ÚS 15/09 ze dne 8. července 2010 uveřejněného pod číslem 244/2010 Sb. Tímto nálezem Ústavní soud zrušil dnem 31. prosince 2011 ustanovení § 57 odst. 1 ZOR

Vzhledem k omezenému rozsahu a zaměření této práce nebudou dále rozebírány otázky související s osvojením¹ (především anonymita), náhradním mateřstvím² popř. utajovaným nebo

¹ podrobněji k této problematice např. KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. Anonymita osvojení versus právo dítěte znát svůj původ. *Právní rozhledy*, 2009, č. 5, s. 158 a násl.

² náhradní mateřství bylo v posledním době diskutováno zejména s návrhem nového občanského zákoníku. srov. např. SKÁCEL, Jindřich. Est mater semper certa? *Bulletin advokacie*, 2011, č. 6, s. 26 a násl.

anonymním mateřstvím³, které s právem dítěte znát svůj původ úzce souvisí.

V následujících řádcích se zamýšlím nad samotným obsahem práva dítěte znát svůj původ v kontextu mezinárodních úmluv, jimiž je Česká republika vázána, úskalími aktuální právní úpravy popírání otcovství manželem matky dítěte v České republice, jakožto jedním z atributů zajištění garantovaného práva dítěte znát svůj původ, jehož cílem je výmaz osoby matrikového otce z knihy narození a tím popření právních vazeb mezi dítětem a tímto mužem, a dále případnou úpravou *de lege ferenda* v souvislosti se zrušením ustanovení § 57 odst. 1 ZOR a návrhem nového občanského zákoníku.

2. PRÁVO DÍTĚTE ZNÁT SVŮJ PŮVOD

Každému dítěti náleží jeho přirozené právo znát svůj původ, své rodiče, příbuzné, resp. svá rodinná pouta vůbec.⁴ Právo dítěte znát svůj původ je deklarováno v řadě mezinárodních úmluv, především lidsko-právních, jimiž je Česká republika vázána. Významné postavení mají ty z nich, které jsou ve smyslu čl. 10⁵ Ústavy České republiky přímo aplikovatelné. Nejvýznamnější z nich je Úmluva o právech dítěte (dále jen „Úmluva“)⁶, a to zejména její čl. 6, 7, 8 a 16⁷.

Další z řady mezinárodních úmluv, jíž je Česká republika vázána, je Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod⁸.

³ v podrobnostech viz KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka., HRUŠÁKOVÁ, Milana. Anonymní a utajené mateřství V České republice – utopie nebo realita. *Právní rozhledy*, 2005, č. 2, s. 53 a násl. nebo ZUKLÍNOVÁ, Michaela. Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby-schránek. *Právní rozhledy*, 2005, č. 7, s. 250 a násl.

⁴ KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva*. Brno: Masarykova Univerzita, 2009, s. 49.

⁵ čl. 10 ústavy zní: „*Vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí právního řádu; stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva.*“

⁶ sdělení Federálního ministerstva zahraniční věcí o sjednání Úmluvy o právech dítěte uveřejněné pod č. 104/1991 Sb. Pro ČSFR vstoupila v platnost dne 6. února 1991.

⁷ v čl. 7 je zakotveno přirozené právo dítěte na život, v čl. 7 právo na jméno, právo na státní příslušnost, a pokud to je možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči, v čl. 8 právo dítěte na zachování jeho totožnosti, včetně státní příslušnosti, jména a rodinných svazků a v čl. 16 je dítěti garantována ochrana před svévolným zasahováním do jeho soukromého života a rodiny.

⁸ sdělení Federálního ministerstva zahraniční věcí o sjednání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a Protokolů na tuto Úmluvu navazujících uveřejněné pod č. 209/1992 Sb.

Právo dítěte znát svůj původ je garantováno prostřednictvím článku 8⁹. Vzhledem k tomu, že text úmluvy je velmi kusý a garantovaná práva jsou pojímána velmi široce (...každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života...), hraje významnou roli při interpretaci Úmluvy o ochraně lidských práv a svobod judikatura Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „ESLP“)¹⁰.

Z vnitrostátních pramenů práva je třeba zmínit Listinu základních práv a svobod¹¹, která v čl. 10 odst. 2 poskytuje každému ochranu před zásahy do jeho soukromého a rodinného života. Tato práva jsou dále konkretizována (a to jak z pohledu jejich obsahu tak i instrumentů jejich ochrany) v dalších vnitrostátních předpisech nižší právní síly¹² a v judikatuře¹³. Významnou roli ve sledované problematice sehrál v nedávné době především derogační nálezný Ústavního soudu České republiky sp. zn. Pl. ÚS 15/09 ze dne 8. července 2010 uveřejněný ve sbírce zákonů pod číslem 244/2010, kterým Ústavní soud zrušil dnem 31. prosince 2011 ustanovení § 57 odst. 1 ZOR.

Zastřešujícím a vůdčím principem je při výkladu všech ustanovení, ať již mezinárodních úmluv nebo vnitrostátních předpisů, vždy zájem dítěte garantovaný čl. 3 Úmluvy¹⁴. Vždy je třeba brát v potaz zájem dítěte a příslušná ustanovení vykládat s ohledem na něj. Bohužel je třeba konstatovat, že mnohdy je ze strany státních orgánů, zejména státního zastupitelství a nižších soudů, ztotožňován zájem dítěte pouze se zajištěním vyživovací povinnosti k dítěti ze strany matrikového otce. Tento výklad, kdy nejsou brány v potaz všechny

⁹ článkem 8 je garantována ochrana soukromého a rodinného života.

¹⁰ k problematice práva na rodinný život v souvislosti s danou problematikou srov. např. rozhodnutí ESLP Paulík proti Slovenku, ze dne 10. 10. 2006, týkající se stížnosti č. 10699/05, Kroon a ostatní proti Holansku, ze dne 27. 10. 1994, serie A, č. 297 C, stížnost č. 18535/91 a další.

¹¹ Usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16. prosince 1992 o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky uveřejněné pod č. 2/1993 Sb.

¹² např. v zákoně č. 94/1963 Sb., o rodině, č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, č. 40/1940 Sb., občanském zákoníku atd.

¹³ např. nálezný Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 987/07 ze dne 28. 2. 2008, nálezný Ústavního soudu ČR sp. zn. II. ÚS 568/06 ze dne 20. 2. 2007, usnesení Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 289/07 ze dne 26. dubna 2007, usnesení Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 1506/07 ze dne 17. ledna 2008 a další, v nichž se Ústavní soud věnoval problematice popírání otcovství

¹⁴ odst. 1 čl. 3 Úmluvy zní: „Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány.“

okolnosti daného případu (věk dítěte, rodinné a sociální vazby, vztah matrikový otec – dítě, podílení se na péči o dítě atd.) nelze považovat za adekvátní a v žádném případě za souladný s prvním odstavcem článku 3 Úmluvy. V případě popírání otcovství je třeba zájem dítěte vždy náležitě a citlivě zjišťovat a posuzovat v kontextu konkrétních okolností daného případu.

Dle odstavce 2 čl. 3 jsou státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, povinny zajistit dítěti takovou ochranu a péči, jaká je nezbytná pro jeho blaho, přičemž berou ohled na práva a povinnosti jeho rodičů, zákonných zástupců nebo jiných jednotlivců právně za něho odpovědných, a činí pro to všechna potřebná zákonodárná a správní opatření. Z dikce druhého odstavce je tedy zřejmé, že zájem dítěte je vždy třeba posuzovat mimo jiné s ohledem na práva rodičů, která mohou být s určitými právy dítěte v kolizi. Vždy pak do popředí vyvstane otázka poměřování jednotlivých garantovaných základních práv stojících v kolizi. Výsledkem poměřování pak bude potlačení jednoho z práv na úkor druhého. Ustoupí-li do pozadí právo dítěte, je třeba vždy takové rozhodnutí náležitě a přesvědčivě odůvodnit.

Právo dítěte znát svůj původ je nejčastěji spojováno s právem dítěte znát své biologické rodiče. Dle mého názoru je však ve smyslu výše uvedených mezinárodních úmluv tento výklad velmi restriktivní a je třeba pod tento pojem zařadit i další dílčí práva jako je právo dítěte znát své sourozence a příbuzné (tedy rodinu v nejširším slova smyslu, znát své „kořeny“), právo na jméno a příjmení, právo na státní příslušnost, přičemž smyslem ochrany poskytnuté dítěti prostřednictvím těchto práv je zabezpečit mu informace o jeho identitě, a to v co možná nejširším pojetí. Zabezpečení těchto informací má pro dítě významný vliv nejen v oblasti jeho sebeurčení, ale v dnešní době hraje významnou roli i při léčbě některých onemocnění nebo jejich předcházení.

Na dalších řádcích bude pozornost zaměřena pouze na institut popírání otcovství manželem matky dítěte, jakožto jeden z atributů práva dítěte znát svůj původ – práva znát své biologické rodiče, resp. právo nebýt spojován s osobou (rodinou) biologicky nespřízněnou.

Obecně lze konstatovat, že prostřednictvím institutu popírání a určování rodičovství je dítěti zabezpečena možnost realizace práva znát své pravé (roz. biologické) rodiče, resp. práva rodiče znát své dítě. V případě právní úpravy popírání rodičovství, zejména v určení tzv. „popěrné“ lhůty, je vždy hledána rovnováha či kompromis mezi biologickým a právním rodičovstvím. Jak vyplývá z judikatury ESLP¹⁵ a Ústavního soudu ČR¹⁶ je přípustné stanovit lhůtu, po kterou

¹⁵ rozsudek ve věci Kroon a další proti Nizozemí, rozsudek senátu ESLP ze dne 27. 10. 1994, stížnost č. 18535/91, rozsudek ve věci Shofman proti Rusku, rozsudek senátu ESLP ze dne 24. 2. 2006, stížnost č. 74826/01

Lze rodičovství¹⁷ popírat – tzn. stanovit lhůtu, v níž je možné domáhat se popření otcovství (mateřství) vůči matrikovému otci (matce).

Jak vyplývá z výše citované judikatury, není právní vztah otce a dítěte jen mechanickou reflexí existence biologického vztahu, nýbrž s postupem času se může i při absenci tohoto vztahu vyvinout mezi právním otcem a dítětem taková sociální a citová vazba, jež z hlediska práva na ochranu soukromého a rodinného života bude rovněž požívat právní ochrany.¹⁸ Stanovení popěrné lhůty je pak ospravedlnitelné snahou zajistit právní jistotu v rodinných vztazích a chránit zájmy dítěte.¹⁹

Lze tedy učinit závěr, že právo znát své biologické rodiče není neomezené²⁰ a je vnitřně omezeno právě lhůtou, v níž je možné se domáhat popření právního otcovství (tzv. popěrnou lhůtou). Žel žádné z rozhodnutí nedává jasnou odpověď o konkrétní délce této lhůty popř. její povaze (subjektivní x objektivní) a konkrétní stanovení lhůty je ponechána na uvážení zákonodárce.

3. AKTUÁLNÍ STAV (DO 31. PROSINCE. 2011)

Otcovství je v současné době založeno na existenci domněnek. V případě právního otcovství není při prvotním určení otcovství rozhodné, kdo je biologickým otcem dítěte – tedy shoda

¹⁶ nález Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 6/05 ze dne 13. 12. 2005 uveřejněný pod číslem 531/2005 Sb. ve spojení s nálezem Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 15/09 ze dne 8. července 2010 uveřejněného pod číslem 244/2010 Sb.

¹⁷ v citované judikatuře je řešena otázka popírání otcovství, nicméně vzhledem k zásadě rovnosti subjektů soukromoprávních vztahů lze dovodit, že stejná hodnotová východiska se uplatní i v případě popírání mateřství. Český ZOR na rozdíl od slovenské úpravy přímo právo biologické matky na popření matky matrikové nestanoví (srov. § 83 zákona č. 36/2005 Z.z., o rodině a o změně a doplnění některých zákonů, ve znění novel, dále jen „ZR“), nicméně odborná literatura tuto možnost připouští, a to s odkazem na možnost podání tzv. statusové žaloby dle § 80 písm. a OSŘ (srov. HRUŠÁKOVÁ, Milana In. HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. Zákon o rodině, Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 239, DRÁPAL, Ljubomír In. DRÁPAL, Ljubomír, BUREŠ, Jaroslav a kol. *Občanský soudní řád I. § 1 až 201. Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 526).

¹⁸ srov. bod 29 nálezů Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 15/09 ze dne 8. července 2010 uveřejněného pod číslem 244/2010 Sb.

¹⁹ srov. rozhodnutí senátu ESLP ve věci Yildirim proti Rakousku, ze dne 19. 10. 1999, stížnost č. 34308/96 a rozsudek senátu ESLP ve věci Rasmussen proti Dánsku ze dne 28. 11. 1984, stížnost č. 8777/79

²⁰ srov. článek 7 odst. 1 Úmluvy ... a pokud to je možné, právo znát své rodiče ...

biologické a právní reality. Za otce dítěte narozeného v manželství, popř. do třístého dne po jeho zániku, je považován manžel matky. Jde o určení otcovství manžela na základě tzv. první domněnky otcovství (§ 51 odst. 1 ZOR). Manžel matky dítěte má v současné době dvě možnosti, jak popřít své otcovství k dítěti, k němuž bylo určeno otcovství na základě první domněnky.

První spočívá z možnosti podat žalobu dle § 57 odst. 1 ZOR, a to ve lhůtě šesti měsíců ode dne, kdy se dozví, že se jeho manželce narodilo dítě²¹. Pro případ, že se narodilo dítě ženě znovu provdané do třístého dne od zániku manželství původního a dojde k pravomocnému rozhodnutí o popření otcovství nového manžela matky, je za otce považován původní manžel, kterému běží popěrná lhůta ode dne, kdy se doví o pravomocném rozhodnutí o popření otcovství nového manžela matky dítěte (§ 60 ve spojení s § 51 odst. 2 ZOR).

Druhá z možností nastupuje až v okamžiku, kdy manželku marně prošla lhůta, v níž mohl popěrnou žalobu podat. V takovém případě se může obrátit na Nejvyššího státního zástupce, který může²² v případě, že to vyžaduje zájem dítěte, popěrnou žalobu podat.²³ V takovém případě budou pasivně věcně legitimovanými otec, matka i dítě, popř. ti z nich, jež jsou naživu a není-li žádného z nich, soudem ustanovený opatrovník (§ 62 ZOR).

Z poslanecké iniciativy vzešel návrh, který měl za cíl novelizovat současnou úpravu § 62 ZOR²⁴. Dle návrhu novely měl být Nejvyšší státní zástupce povinen podat popěrnou žalobu na základě § 62 ZOR, bylo-li naplněno hledisko zájmu dítěte, které by musel Nejvyšší státní zástupce vždy náležitě posoudit. Navrhovaná změna však nebyla přijata.²⁵ Ihned po jejím nepřijetí však vzešel z poslanecké iniciativy další návrh²⁶, dle něž mělo být novelizována mimo jiné

²¹ aktivně věcně legitimována k podání žaloby je i matka dítěte, které lhůta počíná běžet dnem porodu (§ 59 odst. 2 ZOR)

²² srov. návrh poslaneckého návrhu novely ZOR, sněmovní tisk 205/5, IV volební období PSP ČR, kde se předpokládá vypuštění slova může, tzn., že v případě schválení Nejvyšší státní zástupce podá návrh vždy, když projde některému z rodičů popěrná lhůta a popření bude v zájmu dítěte

²³ blíže k podávání popěrné žaloby čl. 11 pokynu obecné povahy nejvyšší státní zástupkyně č. 9/2008 ze dne 19. listopadu 2008, o netrestní působnosti

²⁴ viz návrh poslaneckého návrhu novely ZOR, sněmovní tisk 205/5, IV volební období PSP ČR

²⁵ o návrhu zákona vráceném Senátem hlasováno 6. 9. 2011 na 21. schůzi PSP ČR

²⁶ návrh byl předložen poslancem JUDr. Pavlem Staňkem, byl rozeslán poslancům jako sněmovní tisk 480/0 dne 9. 9. 2011. Návrh prošel druhým čtením v PSP ČR dne 6. 12. 2011 (vzhledem k uzávěrce příspěvků není autorovi znám další osob předkládané novely)

úprava ustanovení § 62 ZOR - návrh byl v podstatě totožný s návrhem předchozím. Dle návrhu je nejvyšší státní zástupce povinen podat, vyžaduje-li to zájem dítěte, návrh na popření otcovství vůči otci, matce a dítěti, pokud lhůta stanovená pro popření otcovství některému z rodičů uplynula. Je-li vzhledem ke všem okolnostem zřejmé, že muž považovaný za otce dítěte otcem není a uplynula-li lhůta stanovená pro popření otcovství některému z rodičů, podá nejvyšší státní zástupce návrh na popření otcovství, ledaže zájem dítěte výjimečně vyžaduje, aby k popření otcovství nedošlo. Nejvyšší státní zástupce popírá otcovství vůči otci, matce a dítěti; není-li některý z nich naživu, popírá otcovství vůči ostatním; není-li naživu žádný z nich, popírá otcovství vůči opatrovníkovi, kterého soud pro tuto věc ustanoví.

Formalistický přístup k posuzování zájmu dítěte ze strany Nejvyššího státního zastupitelství, kdy zájem dítěte byl ztotožňován pouze se zajištěním výživného ze strany matrikového otce, je třeba jasně odmítnout a do budoucna jen doufat, že zájem dítěte bude Nejvyšším státním zastupitelstvím posuzován v kontextu konkrétního případu s náležitým uvážením a poměřením práv dítěte na respektování jeho rodinného života a práva znát svůj původ straně jedné a přirozenými právy otce na respektování jeho rodinného života, práva na soukromí a práva vlastnit majetek na straně druhé. Teprve po důsledném zvážení všech okolností a poměření jednotlivých v kolizi stojících práv by měl Nejvyšší státní zástupce přistoupit k podání popěrné žaloby. Pokud by Nejvyšší státní zastupitelství posuzovalo náležitě podnět podaný matrikovým otcem v případě řešeném Ústavním soudem pod sp. zn. Pl. US 15/09, mohlo dojít k popření otcovství již před několika lety, neboť z okolností tohoto konkrétního případu jasně vyplývalo, že v dané věci není dán zájem dítěte na tom, aby otcovství popřeno nebylo (věk dítěte, neexistence vztahu matrikový otec – dítě, neexistence jakýchkoli sociálních rodinných vazeb mezi otcem a dítětem, existence DNA analýzy vylučující otcovství matrikového otce).²⁷

Institutem tzv. popěrné žaloby je realizováno na jedné straně právo matrikového otce na respektování jeho rodinného života a na druhé straně právo dítěte znát své pravé rodiče. Je-li žaloba úspěšná, není matrikový otec nadále považován za otce dítěte, a to se všemi důsledky.

V odborné literatuře nepanovala shoda na povaze rozsudku, jímž je popíráno nebo určováno otcovství. Přitom z praktického hlediska je tato otázka stěžejní pro posouzení účinků již učiněných právních úkonů matrikového otce, který na základě rozhodnutí soudu

²⁷ návrh nového Občanského zákoníku již s institutem popěrné žaloby Nejvyššího státního zástupce nepočítá, srov. návrh nového Občanského zákoníku dostupného z <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/uvodni-stranka.html> (citováno dne 30. 11. 2011)

bude z matriky vymazán. Bylo možné se setkat s názorem²⁸, že rozsudek, jímž se vyhovuje žalobě o popření otcovství, je rozsudkem deklaratorním. Deklaratorním je takové rozhodnutí, pro které je rozhodující stav předprocesní, který je pouze zjištěn, aniž by ho rozhodnutí jakkoli měnilo, a takovéto rozhodnutí nezasahuje do sféry hmotněprávních vztahů účastníků, tzn., že takový rozsudek nezakládá, nemění nebo neruší hmotněprávní vztahy²⁹. Rozsudek, jímž je vyhověno žalobě o popření otcovství, je však rozsudkem o osobním stavu, který ruší hmotněprávní vztah matrikový otec – dítě. Dle literatury³⁰ rozlišování mezi konstitutivním a deklaratorním rozsudkem nemůže být posuzováno z hlediska vztahu procesního, ale jen výlučně z hlediska, zda rozhodnutí je právní skutečností z pohledu práva hmotného, tedy zda kromě procesního vztahu vytváří i novou situaci ve sféře hmotného práva – tzn., zakládá, mění nebo ruší hmotněprávní vztahy. Na základě výše uvedeného je rozsudek, kterým je vyhověno popěrné žalobě rozsudkem konstitutivním.³¹ Vzhledem k tomu, že konstitutivní rozsudek působí s účinky ex nunc, zanikají veškeré právní vztahy mezi dítětem a „popřeným“ otcem v okamžiku, kdy rozsudek nabude právní moci. Předchozí právní úkony „popřeného“ otce zůstávají nadále v platnosti.³² Výslovná právní úprava však v ZOR chybí³³, a proto je třeba dovodit tuto skutečnost právě z konstitutivní povahy rozsudku.

²⁸ RADIMSKÝ, Jaroslav, RADVANOVÁ, Senta a kol. Zákon o rodině. Komentář. 1. vydání. Praha: Panorama, 1989, s. 210

²⁹ ZOULÍK, František In WINTEROVÁ, Alena a kol. *Civilní právo procesní*. 6. vydání. Praha: Linde Praha a.s., 2011. s. 265

³⁰ ZOULÍK, František In WINTEROVÁ, Alena a kol. *Civilní právo procesní*. 6. vydání. Praha: Linde Praha a.s., 2011. s. 266

³¹ SPÁČIL, Jiří In. HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. Zákon o rodině, Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 265, ZOULÍK, František In WINTEROVÁ, Alena a kol. *Civilní právo procesní*. 6. vydání. Praha: Linde Praha a.s., 2011. s. 266

³²viz SPÁČIL, Jiří In. HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. Zákon o rodině, Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 280

³³ srov. navrhovanou úpravu nového odst. 2 § 36 ZOR: „Došlo-li k popření otcovství, právní úkony učiněné otcem jako zákonným zástupcem zůstávají nedotčeny“, viz návrh poslaneckého návrhu novely ZOR, sněmovní tisk 205/5, IV volební období PSP ČR.

4. NÁLEZ ÚS PL. 15/0934

Dne 8. července 2010 rozhodl v plénu Ústavní soud ČR o návrhu stěžovatele Z. S. (ústavní stížnost sp. zn. II. ÚS 405/09) a II. senátu Ústavního soudu ČR na zrušení § 57 odst. 1 ZOR tak, že jej k 31. prosince 2011 zrušil.

Stěžovatel spatřoval v postupu soudů, jež aplikovaly napadené ustanovení § 57 odst. 1 ZOR, porušení svého základního práva na ochranu rodinného a soukromého života ve smyslu čl. 10 odst. 2 Listiny a čl. 8 odst. 2 Úmluvy. Zároveň uvedl, že aplikací ustanovení § 57 odst. 1 ZOR ve spojení s ustanovením § 62 ZOR došlo k porušení jeho základního práva domáhat se stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu ve smyslu čl. 36 odst. 1 a 2 Listiny a rovněž čl. 6 a 13 Úmluvy. Konečně stěžovatel upozornil i na dotčení základního práva vlastnit majetek ve smyslu čl. 11 Listiny. Stěžovatel se domáhal zrušení pouze části ustanovení prvního odstavce § 57 ZOR, a to ve slovech „do šesti měsíců“. Vzhledem k tomu, že v případě vyhovění takovému návrhu by se Ústavní soud dostal do role samotného zákonodárce, neboť by tímto postupem (roz. zrušením pouze části prvního odstavce) vytvořil zcela novou normu, musel by Ústavní soud rozhodnout v případě, že by došel k závěru o protiústavnosti odst. 1 § 57 ZOR, o zrušení celého odstavce 1. § 57 ZOR.

Ústavní soud při svém rozhodování poměřoval proti sobě stojící práva matrikového otce, který není otcem biologickým, s garantovanými právy dítěte a jeho matky. Mimo jiné konstatoval, že stanovení určité lhůty pro podání návrhu na popření otcovství není samo o sobě protiústavní; vymezení této lhůty a podmínek jejího běhu však musí vyváženým způsobem respektovat všechna dotčená práva a chráněné zájmy. Po projednání dospělo plénum Ústavního soudu ČR k závěru, že délka popěrné lhůty (nikoli její existence) tak, jak je stanovena v § 57 odst. 1 ZOR, je protiústavní.

Závěrem Ústavní soud ČR uvedl, že obecné soudy musejí ustanovení § 57 odst. 1 ZOR aplikovat v rozsahu, na který dopadá derogační důvod, pokud by v důsledku takovéto aplikace mohlo dojít k zásahu do základního práva nebo svobody účastníka řízení. To tedy znamená, že v případě, že se právní otec, jehož otcovství vzniklo na základě první domněnky otcovství, dozví skutečnosti zpochybňující jeho biologické otcovství během nebo po uplynutí lhůty pro podání popěrné žaloby, obecné soudy jsou povinny neaplikovat uvedenou lhůtu a věcně posoudit předmětnou žalobu, i když bude podána po jejím uplynutí.³⁵ Neaplikace této lhůty ale neznamená časovou

³⁴ Účelem této kapitoly není podat podrobný výklad tohoto nálezu, nýbrž pouze velmi stručně na několika řádcích shrnout jeho obsah a závěry ke kterým Ústavní soud došel

³⁵ k intertemporální působnosti nálezů Ústavního soudu blíže viz KÚHN, Zdeněk. Intertemporální dopady zrušení zákona Ústavním soudem (on-line).

neomezenost podání žaloby. Ústavní soud ČR totiž neshledal protiústavnost v samotné existenci lhůty, nýbrž ve vyloučení možnosti právně relevantním způsobem zpochybnit právní otcovství. Pokud obecné soudy budou rozhodovat o předmětné žalobě, budou muset při svém rozhodování nejen posoudit otázku otcovství, nýbrž i otázku dotčených práv a chráněných zájmů účastníků řízení.

Až do doby, než zákonodárce nově rozhodne o vymezení lhůty pro popření otcovství, to tedy znamená rovněž posoudit, zda žaloba s ohledem na časový prostor od zjištění relevantních skutečností pro zpochybnění otcovství obстоjí z hlediska přiměřenosti zásahu do práv a chráněných zájmů jiných osob.

5. STAV DE LEGE FERENDA

Vzhledem ke zrušení ustanovení § 57 odst. 1 ZOR bylo třeba zahájit legislativní proces, jehož cílem bylo přijmout úpravu ústavně komfortní. Dne 17. prosince 2010 byl Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR předložen poslanecký návrh zákona³⁶, kterým se mění ZOR. V předloženém návrhu je mimo jiné³⁷ navrhováno stanovení dvou lhůt pro možnost popřít otcovství manželem matky – a to lhůty subjektivní a objektivní. Subjektivní lhůta zůstává šestiměsíční a počíná běžet od okamžiku, kdy manželovi vzniknou důvodné pochybnosti o tom, že není otcem dítěte. Objektivní lhůta činí tři roky od narození dítěte. Návrh nové úpravy byl dozajista inspirován zahraničními právními úpravami.³⁸ Inspirace slovenskou právní úpravou³⁹, kde zákonodárce stanovil subjektivní lhůtu v délce tří let od okamžiku, kdy se manžel doví, že se jeho manželce narodilo dítě⁴⁰, je

jinepravo.blogspot.com, 9. února 2011 (citováno 10. srpna. 2011) dostupné na <http://jinepravo.blogspot.com/2011/02/intertemporalni-dopady-zruseni-zakona.html>, KOCINA, Jan. Intertemporální účinky derogačního nálezu Pl. ÚS 33/09 – prohlídky jiných prostor a pozemků. Bulletin advokacie, 2011, č. 1-2, s. 76-77

³⁶ návrh byl předložen poslancem JUDr. Pavlem Staňkem, byl rozeslán poslancům jako sněmovní tisk 205/0.

³⁷ dále byly navrhovány změny týkající se střídavé výchovy (§ 26 ZOR) a úpravy popírání otcovství Nejvyšším státním zástupcem (§ 62). 20. 7. 2011 Senát vrátil PSP ČR návrh zákona s pozměňovacími návrhy, kdy úpravu týkající se střídavé výchovy navrhl vypustit.

³⁸ srov. důvodovou zprávu k předkládanému zákonu, Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, IV. volební období, sněmovní tisk 205/0

³⁹ v podrobnostech ke slovenské právní úpravě viz PAVELKOVÁ, Bronislava. *Zákon o rodině. Komentár*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 505-549

⁴⁰ viz § 86 odst. 1 ZR: „Manžel môže do troch rokov odo dňa, keď sa dozvie, že sa jeho manželke narodilo dieťa, zaprieť na súde, že je jeho otcom.“

více než zřejmá.⁴¹ Jak již bylo uvedeno výše, tento návrh nebyl dne 6. září 2011 PSP ČR schválen.

Další návrh byl podán opět na základě poslanecké iniciativy dne 9. září 2011⁴². Dle tohoto návrhu má odst. 1 ustanovení § 57 ZOR znít: "Manžel může do šesti měsíců ode dne, kdy mu vzniknou důvodné pochybnosti o tom, že je otcem dítěte, popřít u soudu otcovství. Nejpozději však může popřít otcovství do tří let od narození dítěte." Úprava je tedy navrhována v totožném znění jako tomu bylo v předchozím poslaneckém návrhu.

S ohledem k závěrům formulovaným v derogačním nálezu sp. zn. Pl. ÚS 15/09 lze považovat zvolené řešení za dočasně uspokojivé. Pro futuro, pokud dojde k přijetí nového občanského zákoníku v navrhované podobě⁴³, předpokládá se s kombinací subjektivní a objektivní popěrné lhůty, kdy subjektivní lhůta by měla činit popěrnou lhůtu v délce šesti měsíců od doby, kdy se matrikový otec určený na základě první domněnky dozví o skutečnostech, zakládajících důvodnou pochybnost, že není otcem, a objektivní lhůta šesti let od narození dítěte. Vzhledem k tomu, že v prvních šesti letech věku dítěte se vytvářejí základní sociologické vazby mezi nezletilým dítětem a rodiči, se přikláním k takto zvolenému řešení. Zakotvení neomezené objektivní popěrné lhůty by nebylo dle mého názoru vzhledem k povaze rodinněprávních vztahů vhodné. Je třeba připustit, že od určitého okamžiku má zachování právního rodičovství přednost před biologickou realitou. Určení tohoto okamžiku však bude vždy problematické a diskuse o něm dle mého názoru nikdy neustane.

V souvislosti se závazkem ČR zakotvit právní úpravu garantující prostředky, jimiž má dojít k naplnění práva dítěte znát své rodiče, jako jednoho z přirozených práv dítěte znát svůj původ, lze jen kladně hodnotit zakotvení možnosti, kdy dítě samo je aktivně procesně legitimováno k podání návrhu na popření otcovství, do vládního návrhu nového občanského zákoníku⁴⁴. Takováto úprava

⁴¹ důvodová zpráva nesprávně uvádí, že lhůta je objektivní, když uvádí, že počíná běžet od okamžiku, kdy se dítě narodí

⁴² návrh byl předložen poslancem JUDr. Pavlem Staňkem, byl rozeslán poslancům jako sněmovní tisk 480/0. Návrh prošel druhým čtením v PSP ČR dne 6. 12. 2011 (vzhledem k uzavěrce příspěvků není autorovi znám další osob předkládané novely)

⁴³ viz Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, IV. volební období, sněmovní tisk 362/0

⁴⁴ srov. navrhované znění § 788 vládního návrhu nového občanského zákoníku ... *Otcovství může popřít i dítě poté, co nabylo plné svéprávnosti, nejpozději však do jednoho roku od dosažení zletilosti, popřípadě do jednoho roku ode dne, kdy se dozvědělo o skutečnosti, která otcovství k němu zpochybňuje, pokud se o ní dozvědělo až po dosažení zletilosti...*, dostupné např. z <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=362&CT1=0> (citováno 9. srpna 2011)

dozajista posune kvalitu a záruky vyplývající pro českého zákonodárce z požadavku čl. 7 Úmluvy a přispěje k možnosti dítěte aktivně bránit své přirozené právo znát svůj původ.

6. ZÁVĚR

Derogační nález Ústavního soudu ČR, kterým bylo zrušeno dnem 31. prosince 2011 ustanovení § 57 odst. 1 ZOR, přispěl ke znovuotevření již delší dobu diskutovaných otázek. Především v souvislosti s pokroky soudobé medicíny byla již v minulosti diskutována otázka určování, resp. popírání otcovství v souvislosti s objevy v oblasti genetické analýzy. Současný stav poznání dovoluje určit rodiče téměř se 100% jistotou.

Vyvstává otázka, zda není v dnešní době již překonána koncepce určování otcovství na základě domněnek, tak jak je zná dnešní zákon o rodině. I přesto, že je dnes možné určit, zda je matrikový otec biologickým otcem dítěte, nelze stavět biologické vazby výše, než vazby rodině-sociální. Lze s povděkem kvitovat snahu zákonodárce zakotvit pro oblast paternitních sporů kombinaci subjektivní a objektivní popěrné lhůty, která dle mého názoru lépe zajišťuje matrikovému otci bránění jeho zaručených základních práv.

Úprava obsažená v návrhu nového občanského zákoníku dávající možnost dítěti popírat otcovství vůči svému matrikovému otci pak dozajista přispěje k vyššímu standardu garance přirozeného práva dítěte znát své rodiče. Závěrem lze konstatovat, že Ústavní soud svým derogačním nálezem sp. zn. Pl. ÚS 15/09 přispěl k zakotvení právní úpravy popírání otcovství určeného na základě první domněnky reflektující nastolené standardy judikaturou ESLP a odpovídající závazkům ČR vyplývajících z mezinárodních smluv, zejména z Úmluvy o právech dítěte.

Literature:

- DRÁPAL, Ljubomír, BUREŠ, Jaroslav a kol. Občanský soudní řád I. § 1 až 201. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, 1600 s.
- HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. Zákon o rodině, Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, 586 s.
- KOCINA, Jan. Intertemporální účinky derogačního nálezu Pl. ÚS 33/09 – prohlídky jiných prostor a pozemků. Bulletin advokacie, 2011, č. 1-2, s. 76-77
- KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. Anonymita osvojení versus právo dítěte znát svůj původ. Právní rozhledy, 2009, č. 5, s. 158 a násl.
- KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva. Brno: Masarykova Univerzita, 2009, s. 49.
- KRÁLÍK, Michal, SVÁK, Jan. K právní možnosti změnit pravomocné soudní rozhodnutí o určení otcovství. Jurisprudence, 2007, č. 3. s. 46-53.

- LUŽNÁ, Romana. Nález Ústavního soudu, kterým se zrušuje § 57 odst. 1 zákona o rodině. *Právo a rodina*. 2010, č. 9, s. 1-5
- PAVELKOVÁ, Bronislava. *Zákon o rodině. Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011, 655 s.
- RADIMSKÝ, Jaroslav, RADVANOVÁ, Senta a kol.. *Zákon o rodině. Komentář*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1989, 434 s.
- SKÁCEL, Jindřich. Est mater semper certa? *Bulletin advokacie*, 2011, č. 6, s. 26 a násl.
- WINTEROVÁ, Alena a kol. *Civilní právo procesní*. 5. vydání. Praha: Linde Praha a.s., 2008. 711 s.
- **INTERNETOVÉ ZDROJE A DALŠÍ**
- Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, IV. volební období, sněmovní tisk 362/0 dostupné z <http://www.psp.cz/> (citováno 9. srpna 2011)
- Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, IV. volební období, sněmovní tisk 205/0 dostupné z <http://www.psp.cz/> (citováno 9. srpna 2011)
- Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, IV. volební období, sněmovní tisk 205/5 dostupné z <http://www.psp.cz/> (citováno 9. srpna 2011)
- Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, IV. volební období, sněmovní tisk 480/0 dostupné z <http://www.psp.cz/> (citováno 30. listopadu 2011)
- KÚHN, Zdeněk. Intertemporální dopady zrušení zákona Ústavním soudem (on-line). jinepravo.blogspot.com, 9. února 2011 (citováno 10. srpna 2011) dostupné na <http://jinepravo.blogspot.com/2011/02/intertemporalni-dopady-zruseni-zakona.html>
- PELCOVÁ, Jana. Ústavní soud rozhodl, že šestiměsíční lhůta k popření otcovství neobstojí (on-line). concourt.cz, 14. července 2010 (citováno 10. srpna 2011)
- **JUDIKATURA**
- rozsudek senátu ESLP ve věci Rasmussen proti Dánsku, ze dne 28. 11. 1984, stížnost č. 8777/79
- rozsudek senátu ESLP ve věci Kroon a další proti Nizozemí, ze dne 27. 10. 1994, stížnost č. 18535/91
- rozhodnutí senátu ESLP ve věci Yildirim proti Rakousku, ze dne 19. 10. 1999, stížnost č. 34308/96
- rozsudek senátu ESLP ve věci Shofman proti Rusku, ze dne 24. 2. 2006, stížnost č. 74826/01
- rozsudek senátu ESLP ve věci Paulík proti Slovenku, ze dne 10. 10. 2006, stížnost č. 10699/05
- náleží Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 6/05 ze dne 13. 12. 2005 uveřejněný pod číslem 531/2005 Sb.
- náleží Ústavního soudu ČR sp. zn. II. ÚS 568/06 ze dne 20. 2. 2007

- usnesení Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 289/07 ze dne 26. 4. 2007
- usnesení Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 1506/07 ze dne 17. 1. 2008
- nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 987/07 ze dne 28. 2. 2008
- nález Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 15/09 ze dne 8. 7. 2010 uveřejněný pod číslem 244/2010 Sb.

Contact – email

ondrasmid@seznam.cz, ondrej.smid@upol.cz